

LA REALITAT DE LA GENT GRAN A LES ILLES BALEARS

La realitat de la gent gran a les Illes Balears

Carmen Orte Socías (*)

Martí X. March Cerdà (**)

Envellir al segle XXI

Un dels fenòmens socials més significatius del segle XX, i que continuarà durant el segle XXI, ha estat l'increment de l'esperança de vida de la població i, per tant, l'augment de la població gran i un envelliment progressiu de la societat. Així, sens dubte, l'envelliment és un dels màxims desafiaments socials i econòmics del segle XXI per als països europeus. En aquesta perspectiva, cal assenyalar que Europa, en el marc de les diverses regions mundials, té la proporció més gran de persones que superen els seixanta-cinc anys, juntament amb el Japó, amb unes proporcions sense precedents. Aquest fet suposarà un increment de la despesa de la societat pel que fa als plans de pensions i a la creació i el manteniment dels recursos sociosanitaris per a aquesta població envellida i amb un augment del percentatge de persones grans dependents.

En qualsevol cas, el que resulta evident és que aquest envelliment poblacional implica un increment del nombre d'estudis sobre aquest fenomen des de diverses perspectives disciplinàries. Per tant, trobam, cada vegada més, un interès social, acadèmic, científic, polític, cultural, etc. creixent amb relació a aquest fenomen social de l'envelliment, que suposa:

a. L'interès social, acadèmic i científic creixent per l'envelliment

Efectivament, a partir, fonamentalment, de la segona meitat del segle XX, assistim a un increment de l'interès per l'envelliment des de diverses perspectives: la perspectiva social, en tot el que implica que l'envelliment i les persones grans es converteixen en realitats objecte de preocupació, de debat polític, social, econòmic, cultural, etc. L'envelliment es converteix en un tema d'agenda dels representants polítics i socials; les persones grans tenen cada vegada més presència social. La perspectiva acadèmica es caracteritza per la institucionalització de diverses disciplines que tenen com a objecte d'estudi la realitat de la vellesa; ens referim a la geriatria, a la gerontologia, a la psicologia de la vellesa o del cicle vital, a la sociologia de la vellesa, a la gerontologia educativa, etc. Es tracta, doncs, de reforçar la sistematització dels coneixements existents sobre aquesta realitat, amb la finalitat de millorar la capacitació dels professionals que es dediquen a aquest sector de població, etc. I la perspectiva científica es posa de manifest amb l'increment de les investigacions que es realitzen sobre l'envelliment, sobre les persones grans, des de diverses òptiques disciplinàries, amb l'objectiu de millorar-ne el coneixement, amb l'objectiu de millorar la qualitat de vida d'aquest col·lectiu.

A les Illes Balears, aquest interès social, acadèmic i científic es manifesta en una sèrie de fets que, a títol d'exemple, es concreten en l'existència dins la UIB de disciplines que treballen aquesta problemàtica a l'àmbit del treball social, de la psicologia, de la infermeria, de l'educació social, de la pedagogia, etc. En aquest sentit, cal fer referència a l'existència

d'una càtedra d'atenció a la dependència i promoció de l'autonomia personal, finançada per la Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració del Govern de les Illes Balears o a la realització d'un *Anuari de l'Envel·liment, Illes Balears*. Es tracta, en aquest aspecte, de dos exemples del que significa aquest procés d'increment de l'interès acadèmic i científic de l'envel·liment a les Illes Balears. O, també, es manifesta en l'existència de recerques, d'investigacions en els camps de les ciències de la salut, de la pedagogia, de la psicologia, de la geografia, de la sociologia sobre la realitat de les persones grans en els seus diversos aspectes. Però, també, es manifesta amb l'existència d'un teixit associatiu prou important, tant des de la perspectiva de la vertebració social, com des de la seva dimensió política.

b. La visió negativa enfront de la positiva dels estudis sobre l'envel·liment

Efectivament, una de les característiques que fins al moment hi ha hagut sobre l'envel·liment ha estat la visió negativa que s'ha realitzat d'aquest sector de població i que feia referència a aquest grup social en termes de malaltia, en termes de despesa social, en termes que l'increment de l'envel·liment de la població tindrà conseqüències negatives per a la societat a l'àmbit econòmic o de les polítiques de salut. Aquesta visió negativa de la vellesa, tanmateix, està canviant tant a l'àmbit social com en la concepció que il·lumina els estudis sobre l'envel·liment. Ens referim a la concepció que aposta per la idea de l'envel·liment actiu, de l'envel·liment positiu, de l'envel·liment competent, de l'envel·liment productiu. Aquest canvi de concepció sobre l'envel·liment, aquesta nova visió de les persones grans és important tant des de la perspectiva social com des de la perspectiva individual de la gent gran. Una visió positiva de l'envel·liment té i tindrà importants conseqüències amb relació als temes objecte de recerca, amb relació a les polítiques socials que es duren a terme per a aquest sector de població, amb relació al rol de les persones grans dins la societat, etc. En aquest sentit, és important assenyalar, com un exemple del que significa l'envel·liment actiu, la visió positiva de la vellesa, l'impacte que té dins la població gran, i dins la societat en general, el programa de la Universitat Oberta per a Majors de la UIB, que arriba cada vegada a més sectors de població, que arriba a totes les illes, que arriba a barris de Palma o a pobles de Mallorca. Els estudis realitzats amb relació a la UOM posen de manifest que la salut física o psicològica, que les relacions socials de les persones grans, que l'autoestima d'aquestes, millora de manera significativa. I aquest fet, com diem, és important per a la societat, per a les persones grans mateixes. És una manifestació més d'aquesta imatge positiva i saludable de les persones grans.

c. La construcció social i política de l'edat

Un dels fets que suposa la revolució demogràfica actual, amb l'increment de l'envel·liment, és, sense cap dubte, la construcció social en què l'edat serà una variable essencial. Efectivament, aquest fenomen de l'envel·liment implica el que alguns sociòlegs, com per exemple Enrique Gil Calvo, puguin parlar del poder gris o, també, per part d'altres

autors, de revolució grisa. Es tracta d'un concepte que implica reconèixer una realitat cada vegada més evident. En aquest sentit, cal posar de manifest que aquest increment demogràfic del sector de les persones grans, amb un envelliment i un sobreenvelliment, té i tindrà conseqüències a l'àmbit polític, a l'àmbit econòmic i a la cohesió social. Així doncs, cal tenir en compte que el sector de persones grans té cada vegada més influència política des de la perspectiva electoral; té més influència econòmica, malgrat el fet que les pensions no siguin gaire elevades per al conjunt de la població gran, a l'hora de definir polítiques concretes. Però aquests dos elements poden també implicar problemes des de la perspectiva de la cohesió social o del pacte intergeneracional sobre el que està construït el nostre sistema de pensions. A les Illes Balears, es tracta de dos aspectes molt importants, ja que durant els processos electorals la participació d'aquest sector de població és molt important a l'hora d'analitzar els resultats i les tendències electorals. A més, no es pot oblidar que les pensions a les Illes Balears són, de mitjana, de les més baixes de l'Estat, en funció del model econòmic existent o de l'evolució del mercat de treball.

En qualsevol cas, aquest increment del poder gris, en la manera en què es gestioni, pot tenir importants conseqüències a l'hora d'analitzar el nivell de cohesió social de la societat del present i del futur. És evident que les Illes Balears no són la zona més envellida d'Espanya, però sí que resulta necessari tenir en compte l'evolució de la nostra economia, la situació de la immigració, els canvis dins el mercat de treball, el pes polític d'aquest sector de població, etc. Entram, també, a les Illes Balears, en un canvi en les relacions de poder entre no solament els diversos sectors socials, sinó també entre els diversos sectors dels grups d'edat.

La qualitat com a repte de l'envelliment: el cas de les Illes Balears

En aquest context plantejat, un dels reptes bàsics als quals s'ha de donar resposta és l'increment de la qualitat de vida de les persones grans, l'increment de la seva autonomia personal, retardar al màxim els processos de dependència i millorar l'autoestima d'aquest col·lectiu de persones grans. Així doncs, el desenvolupament de programes que incrementin la qualitat de vida de les persones grans en totes les seves dimensions és un dels objectius bàsics en els quals les administracions públiques, les universitats i els centres d'investigació i el conjunt d'institucions de la societat civil han de col·laborar d'una manera coordinada.

La posada en marxa del Programa Envellir (*Growing Older Programme*), desenvolupat a la Gran Bretanya des de la segona meitat dels anys noranta i dirigit pel professor Alan Walker de la Universitat de Sheffield, és una de les expressions més significatives de la coordinació entre la investigació gerontològica, les institucions públiques, la societat civil organitzada i el desenvolupament de programes d'actuació sobre les persones grans que incrementin la seva qualitat de vida. Aquest programa, Envellir, *Growing Older* —GO—,

consisteix en un total de vint-i-quatre projectes d'investigació, centrats en la millora de la qualitat de vida de les persones grans. Formen part d'un projecte engegat per l'*Economic and Social Research Council* (ESRC), que té dos objectius molt concrets: en primer lloc, l'estudi de la qualitat de vida des d'un punt de vista multidisciplinari i, en segon lloc, la promoció de polítiques i pràctiques en matèria d'envelliment. Es tracta, en qualsevol cas, de possibilitar que les persones grans gaudeixin d'una vida activa, independent i segura, en què tots els membres de la societat, independentment de la seva edat, siguin valorats i cadascú tingui l'oportunitat d'ocupar plenament el seu paper social.

En qualsevol cas, amb aquest programa s'intenta començar a donar resposta a uns dels reptes més importants que tenen plantejades les societats més desenvolupades amb relació a l'increment del nombre de persones grans, a l'increment de l'esperança de vida de la població i a l'augment del nombre de persones grans dependents. La manera en què les administracions públiques, la societat civil en el seu conjunt i les persones grans mateixes donin resposta a aquest reptes condicionarà el futur no solament d'aquest col·lectiu de persones grans, sinó de la cohesió social i el manteniment del pacte intergeneracional que existeix en l'actualitat.

Tanmateix, donar resposta a aquest reptes implica canvis polítics, socials, econòmics, actitudinals; implica incorporar les noves tecnologies a les polítiques i als programes per a aquest sector de població; implica ser capaç de reflexionar sobre les noves formes de jubilació, de posar en marxa programes de jubilació flexible, de canviar les relacions entre el treball i la jubilació, implica ser capaços de facilitar que les persones grans puguin conèixer els programes de voluntariat i participar-hi, així com els programes d'autoajuda, d'assessorament econòmic, etc. Implica, doncs, una nova concepció de les persones grans i de les seves relacions amb la societat i amb el poder polític.

En tot cas, el que resulta evident, d'acord amb el que planteja aquest programa Envel·lir, és la necessitat de realitzar un gran acord entre els poders públics, els centres de recerca i de formació i el conjunt de la societat civil, amb la participació activa del sector de la gent gran, amb l'objectiu d'ajuntar esforços, definir polítiques i establir responsabilitats amb relació a aquest sector de població. A les Illes Balears, segurament, aquest acord hauria de tenir com a eix principal, però no únic, l'aplicació de la denominada Llei de promoció de la autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència, una llei bàsica a l'hora d'establir unes mesures fonamentals per a la millora de la qualitat de vida d'aquest sector de població en procés de creixement i cada vegada amb més demandes.

Així, la Conferència Ministerial sobre Envel·liment, celebrada del 6 al 8 de novembre de 2007 a Lleó (Espanya), es va reafirmar en l'objectiu d'aconseguir una societat per a totes les edats, basada en el respecte dels drets humans, la protecció contra la discriminació per raons d'edat, la cohesió social i la igualtat d'oportunitats per als homes i les dones

de totes les edats. Es tracta de reafirmar els principis d'independència, de participació, de ser cuidat, de realització del potencial propi i de respecte a la pròpia dignitat. En aquest sentit, en el manifest aprovat a l'esmentada conferència, es proposen una sèrie d'aspectes importants a l'hora de fer possible una societat per a totes les edats:

- 1) Fer possible els principis de reciprocitat, d'equitat i d'interdependència entre les generacions.
- 2) Fomentar una imatge positiva de les persones grans, a través del sistema educatiu i de la realització de campanyes de difusió.
- 3) Fomentar la participació de les persones grans en la vida econòmica, social, política, cultural, etc. de la societat.
- 4) Aconseguir una vellesa activa, l'educació permanent i l'accés a les tecnologies modernes de la informació i de la comunicació.
- 5) Fer possible, mitjançant les reformes necessàries, la sostenibilitat del sistema de protecció social.
- 6) Promoure la solidaritat intergeneracional com un dels principals pilars de la cohesió social i de la societat civil.
- 7) Impulsar totes les formes de jubilació flexible, amb l'objectiu d'aconseguir un procés de transició progressiu entre el treball i la jubilació definitiva.
- 8) Impulsar la realització d'investigacions en aquest camp de les persones grans que suposin la transferència real de coneixement adquirit a la realitat concreta de les persones grans.

Es tracta, doncs, de possibilitar una nova societat del segle XXI, en la qual els processos d'envelliment no solament incrementin l'esperança de vida del conjunt de la població, sinó que ho facin des de la perspectiva de la qualitat. Les Illes Balears, amb una important dèficit de polítiques socials actives, amb un sector de població gran en creixement, amb un important dèficit de recursos socio-sanitaris per a la població gran, s'ha de plantejar la manera d'afrontar els reptes que aquest procés d'envelliment tindrà en el futur més proper o més llunyà. A més, cal tenir en compte que les Illes Balears, com a destinació turística important dins la Mediterrània, com a receptora de jubilats i de persones grans, procedents dels diversos països més desenvolupats de la Unió Europea, necessita més una opció estratègica per la qualitat de vida. Una qualitat de vida que no solament s'ha de plantejar per a tota la població illenca, sinó també per a la població que ens visita.

En el procés de redefinir, en part, el nostre model turístic, resulta fonamental una societat en la qual la qualitat de vida sigui fonamental i, a més, que el turisme sènior tingui una política adequada; en aquest aspecte no podem deixar de tenir en compte la importància que ha tingut el turisme espanyol de l'IMSESO o la que pot tenir, en el futur, el turisme sènior europeu.

Així doncs, les Illes Balears no solament han de tenir una política social que millori la qualitat de vida dels seus ciutadans i de les persones grans, sinó que, a més, han de tenir una política turística en què el sector de persones grans pugui tenir un desenvolupament adequat, amb tot el que aquest implica des de la perspectiva de tenir les infraestructures necessàries i accessibles per a aquest sector de població, cada vegada més important.

De la premodernitat de l'antiga vellesa als nous perfils de persones grans

No hi ha cap dubte que la realitat actual de la vellesa en els països més desenvolupats, a Espanya i a les Illes Balears, és conseqüència d'un procés de canvis econòmics, socials, polítics i, fins i tot, psicològics i actitudinals; és a dir, hi ha elements objectius i subjectius que expliquen la fotografia actual sobre la situació de les persones grans. Per tant, és evident que la historicitat dels processos socials és bàsica per poder comprendre la realitat de les persones grans ara i aquí.

En aquesta perspectiva, podem parlar, des d'una perspectiva contemporània, de tres fases diferenciades i, al mateix temps, correlacionades: En primer lloc, hem de parlar de la premodernitat de l'antiga vellesa. Ens referim a la situació de les persones grans en el context d'una societat agrària i rural, en el context d'una societat no democràtica, en el context d'una societat en què els drets de les persones no solament no estan garantits, sinó que a més no estan reconeguts. Es tracta d'una societat premoderna, en què els processos de modernització social estan lluny de dur-se a terme; ens referim a la societat espanyola i de les Illes Balears del segle XIX i del segle XX.

Quins són els trets de la vellesa que caracteritzen aquest període social? Tot i que resulta complex analitzar en profunditat les característiques de les persones grans durant aquest període històric, podem parlar de les següents:

- a) La pobresa i la supervivència
- b) La mala salut
- c) El baix nivell d'instrucció
- d) La fragilitat social
- e) La invisibilitat social

Es tracta, doncs, de característiques que ens ajuden a entendre de manera concreta la realitat de les persones grans dins aquesta societat i, concretament, dins la societat de les Illes Balears, una societat la modernització de la qual començarà a partir de la segona meitat del segle XX amb el desenvolupament del turisme i totes les seves conseqüències.

Quins són els trets que caracteritzen la vellesa de la modernitat social, econòmica i política? És evident que els canvis que implica el triomf de la modernitat tenen com a base fonamental d'explicació la modificació del sistema econòmic, la consolidació del sistema democràtic, l'existència de drets socials garantits, l'existència d'una societat amb una important mobilitat social, una societat amb un dret a l'educació generalitzat, amb un nou model de família, etc. Una societat en què les persones grans tenen una visibilitat més gran, no solament per la millora de l'esperança de vida, sinó també pels canvis subjectius en el conjunt d'aquest grup de persones. A les Illes Balears, aquesta modernitat es durà a terme a partir de la segona meitat del segle XX i els seus trets més significatius són els següents:

- a) Millora econòmica: pobresa no és igual a vellesa
- b) Creixent paper en les relacions familiars: benestar de les famílies
- c) Creixent rellevància social: electoral, mercat, oci, salut, serveis...
- d) Més bona salut i supervivència més alta
- e) Democratització de la supervivència fins a la vellesa

D'acord amb aquests trets, podem assenyalar que es tracta d'una societat amb una qualitat de vida més bona en tots els aspectes; amb persones grans més visibles, amb un nivell de vida més alt, amb més rellevància social, amb més transcendència política i cultural, amb una vellesa més important quantitativament i qualitativament, etc. La societat de les Illes Balears, amb totes les seves contradiccions i dicotomies socials i econòmiques, té, tal com es planteja en aquestes pàgines, unes característiques concretes que tenen el seu impacte sobre les persones grans. Un canvi, doncs, important i significatiu.

Quin és el futur de les persones grans dins la societat del segle XXI, dins la societat globalitzada, dins la societat de les Illes Balears? No es tracta de fer una prospectiva sobre la realitat futura de les persones grans, sinó, sobretot, plantejar uns interrogants sobre les perspectives d'aquest grup social cada vegada més important. Som, doncs, davant uns nous perfils de persones grans que arribaran a aquestes edats de les jubilacions amb més bona salut, amb un nivell educatiu més alt, amb una nova visió del món, amb uns nous reptes de futur. Les preguntes que ens podem formular són moltes i diverses: serem cada vegada més dependents? Hi haurà serveis per a aquest grup creixent de persones? Estan en perill les pensions? Es romprà el pacte intergeneracional que garanteix el fet de poder gaudir d'unes pensions i d'uns serveis adequats?

El futur de la vellesa, igual que el futur de la societat, resta obert. Són molts els interrogants que ens podem plantejar. Però l'única certesa que tenim és que la realitat de les persones grans serà prou diferent a la que fins ara hem tingut, amb uns canvis que afectaran els processos de jubilacions, el paper de la societat amb relació a les persones grans, el finançament de les pensions o els serveis de dependència, l'existència d'associacions d'autoajuda, l'existència de noves persones grans, amb noves demandes i necessitats.

Envellir a les Illes Balears

Tot i que la realitat de l'envel·liment a les Illes Balears segueix les coordenades dels països del nostre entorn, cal fer una anàlisi més concreta sobre els trets més característics del que significa i significarà envellir a les Illes Balears al segle XXI. No es tracta de fer una anàlisi exhaustiva sobre el fenomen de l'envel·liment a les Illes Balears, ni d'omplir de dades aquesta anàlisi. Es tracta, en qualsevol cas, d'analitzar els punts més clarificadors per entendre no solament la situació de les persones grans dins la societat actual, sinó, sobretot, la seva relació amb els canvis socials, culturals, econòmics, tecnològics i psicològics que afecten les societats del segle XXI en general i la societat de les Illes Balears en particular.

Efectivament, des d'una perspectiva sociològica, resulta absolutament necessari correlacionar la situació de les persones grans amb l'evolució que la societat en general i la societat de les Illes Balears en particular ha desenvolupat els darrers anys. A més, a l'hora d'analitzar la realitat de les persones grans, cal tenir en compte un fet bàsic i fonamental: la realitat plural i no homogènia del grup anomenat gent gran, tercera o quarta edat, o persones grans. Efectivament, el primer element que cal analitzar és la realitat demogràfica:

1. Les Illes Balears és una de les comunitats autònomes espanyoles amb una població menys envellida, encara que l'evolució de la seva dinàmica demogràfica no l'exclou de les tendències generals que podem observar a Espanya i als països més desenvolupats. Es tracta, per tant, d'un fet significatiu, ja que es constata que la dinàmica econòmica de les Illes Balears, amb l'existència de la realitat de la immigració, implica que el fenomen de l'envel·liment no sigui tant accentuat com el que es dona a determinades comunitats autònomes espanyoles.
2. El 13,75% de la població il·lenca té seixanta-cinc anys o més i una taxa de dependència respecte de la població en edat activa del 19,5%. Tanmateix, cal assenyalar que, a partir de l'any 2010, s'iniciarà a la nostra comunitat la transició al grup de la gent gran de les generacions més nombroses de l'estructura per edat, amb un pic que es produirà cap al 2030, quan ja s'incloguin en aquest grup les cohorts nascudes durant el moment més intens del *baby boom*. Aquest fet tindrà com a conseqüència un

progressiu augment de la població de gent gran i de les taxes de dependència. Es tracta d'un fet que implicarà la necessitat d'unes polítiques socials prou actives i d'uns recursos adequats a la demanda existent. D'aquí surt la necessitat d'anar preparant un acord que faci possible una resposta adequada a les noves necessitats que a poc a poc es consolidaran.

3. Un altre element important és la constatació que gairebé la meitat dels municipis de la comunitat autònoma ja presenten en l'actualitat indicadors alts d'envelliment, amb una edat mitjana superior a quaranta anys, taxes de dependència superiors al 15%, índexs d'envelliment superiors a 1 i pesos relatius de la població de gent gran elevats. Aquesta dada resulta important a l'hora d'analitzar la manera en què es distribueix l'envelliment i en què s'han de planificar els recursos sociosanitaris a implantar.
4. Les diferències entre les esperances de vida dels homes i les dones i la supermortalitat dels homes en les edats joves posen de manifest el que alguns analistes han anomenat la feminització de la vellesa. Així, en aquest sentit, aquesta superioritat en el nombre de dones a les Illes Balears s'incrementa a mesura que avança l'edat, ja que, segons la revisió del padró del 2007, de persones de vuitanta-cinc anys o més, corresponien 4,7 homes per cada 10 dones. Així doncs, és evident que, malgrat els canvis que en el futur pot implicar l'evolució d'aquesta variable, amb una progressiva igualació entre ambdós sexes, la realitat actual constata aquesta diferència entre l'esperança de vida dels homes i de les dones.
5. Un element que explica, en part, la situació de l'envelliment a les Illes Balears amb relació a d'altres comunitats autònomes és, sense cap dubte, l'existència d'importants i significatius fluxos immigratoris. A les Illes Balears, el model d'immigració procedent de l'estranger tradicionalment s'havia caracteritzat perquè era una de les destinacions preferides dels europeus comunitaris jubilats. Però darrerament, tot i que continuen arribant aquests fluxos immigratoris, s'ha d'assenyalar l'arribada d'immigrants d'una gran diversitat de nacionalitats, amb una estructura d'edat que incrementa la població activa. Això implica que l'existència d'aquest col·lectiu jove procedent de la immigració hagi incidit en el fet que el pes relatiu de la gent gran durant els darrers anys hagi disminuït i que la taxa de dependència no hagi augmentat com en altres comunitats autònomes. Per tant, les persones procedents de fluxos immigratoris tenen dues característiques bàsiques: per una part, els anglesos i els alemanys tenen una edat elevada, mentre que, per altra part, els altres grups procedents d'Àfrica, dels països de l'est o dels països sud-americans es caracteritzen per la seva joventut. Una incògnita sobre la qual cal reflexionar és saber què passarà quan aquests immigrants arribin a una edat determinada, des de la perspectiva de la integració cultural d'aquests col·lectius.

6. Des de la perspectiva de la distribució territorial de l'envelliment a les Illes Balears, cal assenyalar el següent: el 80% de la població gran de les Illes Balears resideix en un municipi urbà; d'altra banda, als municipis classificats com a rurals (menys de dos mil habitants) hi resideix un poc més del 2% de la població més gran de seixanta-cinc anys, encara que a la seva població suposen un 20%; es tracta de municipis envellits. Així doncs, tots els municipis de l'interior de Mallorca presenten indicadors d'envelliment alts; mentre que els municipis que presenten indicadors de menys envelliment són els costaners o els propers a Palma o amb una important activitat productiva. Es tracta de dades significatives no solament per conèixer una realitat específica, sinó, sobretot, a l'hora de planificar els recursos socio-sanitaris o culturals per a aquest sector de població que s'incrementa de manera progressiva.
7. L'índex de dependència de les persones més grans de seixanta-cinc anys a les Illes Balears, segons dades de *l'Anuari de l'Envelliment, Illes Balears 2008*, és del 16,45%, mentre que a Espanya presenta un índex del 21,13%. En aquest sentit, s'ha de tenir en compte que la prevalença de les persones més grans de seixanta-cinc anys se situa a les Balears en una forquilla entre el 2% i el 2,5 % amb relació al total de la població. En tot cas, la població estimada de gent gran dependent a les Illes Balears seria aproximadament d'unes 22.800 persones. De tota manera, aquestes dades, que resulten significatives, necessiten una concreció d'acord amb tres variables: a) La variable territorial, que resulta prou important a l'hora de concretar la política a dur a terme o els recursos a planificar; b) la variable grau de dependència, ja que aquesta dada implica saber el tipus de recursos que es necessiten; c) la variable nivell socioeconòmic de la persona dependent: es tracta d'una dada significativa a l'hora de saber la contribució dels diversos usuaris amb relació al recurs utilitzat.
8. El nivell educatiu de les persones grans a les Illes Balears es caracteritza, en general, per una sèrie de punts: a) un nivell d'analfabetisme important, sobretot en el cas de les dones; b) un percentatge considerable de persones grans amb estudis primaris incomplets i complets; c) un percentatge poc important de persones amb estudis d'ensenyament mitjà i d) un percentatge molt poc important de persones grans amb estudis superiors, sobretot en el cas de les dones. Tot i que es tracta d'unes dades generals, és una fotografia en procés de canvi, ja que les noves generacions de persones grans, d'acord amb l'increment del nivell educatiu de la població en general i d'aquest sector en concret, tindran un nivell d'instrucció, un nivell formatiu prou superior a nivell general, com en el cas de les dones.
9. El nivell associatiu de la població gran a les Illes Balears resulta prou important, malgrat que no puguem parlar d'unes taxes concretes. Tanmateix, és evident que el nombre d'associacions de persones grans, de clubs de la tercera edat o de federacions de gent gran és important des de la perspectiva quantitativa. Un enfocament que

cal analitzar, tanmateix, amb una perspectiva relativa pel que fa al nivell d'afiliació, de participació real, de les activitats realitzades o de la influència social. Amb tot, el que resulta evident és que ens trobam davant una situació de transició sobre el tipus d'associacions existents; una transició que implicarà canvis importants en la composició de dites associacions, en la seva especialització, en les activitats que realitzaran, etc.

10. El poder polític de les persones grans és quelcom creixent a tots els nivells. A les Illes Balears, les federacions o les associacions de gent gran no han quedat al marge de la confrontació electoral, no han quedat al marge de la lluita electoral. Es tracta, en aquest sentit, d'un sector que té un important pes electoral i que, a més, té una participació a les eleccions important. També en aquest aspecte hom assistirà a canvis importants en les seves relacions amb el poder polític.

Del mite de la vellesa a la nova realitat de les persones grans

En qualsevol cas, el que resulta evident és que ens trobam, tant a les Illes Balears com a Espanya o als països més desenvolupats, davant un nou model de persones grans, davant una nova realitat d'aquest col·lectiu de la gent gran. Un col·lectiu, emperò, que es caracteritza actualment per una sèrie de trets que rompen els estereotips que es tenen de les persones grans. Així doncs, podem assenyalar una sèrie de característiques que ens ajuden a conèixer i a comprendre la nova realitat de les persones grans:

- a) Visibilitat: efectivament, una característica que cal ressenyar en l'actualitat és la visibilitat que tenen actualment les persones grans dins les societats avançades; una visibilitat que representa un canvi amb relació a períodes anteriors. Es tracta d'una visibilitat que es demostra a l'àmbit econòmic, social, polític, de mitjans de comunicació. Fins i tot és interessant assenyalar la manera en què es comencen a utilitzar les persones grans en la publicitat. Ens trobam, doncs, davant una nova visibilitat de les persones grans i aquest fet és important, tant des de la perspectiva de la percepció social que es té d'aquest col·lectiu, com des de la pròpia autoestima de les persones grans. Es tracta d'un canvi, doncs, profund i una visibilitat, també, prou real a les Illes Balears.
- b) Diversitat: malgrat la imatge d'uniformitat que es té sobre les persones grans, la realitat és que ens trobam davant un conjunt de persones que es caracteritzen per la seva diversitat, per la seva pluralitat. No hi ha una realitat uniforme de les persones grans, tenim cada vegada més accentuades les persones grans en plural; una pluralitat que es demostra en tots els aspectes de la vida per raons socials, econòmiques, culturals, ideològiques, religioses, polítiques, educatives, tecnològiques, territorials, estètiques, etc. Efectivament, fins i tot hom pot afirmar que en les persones grans trobam més diversitat que entre els joves; la pròpia evolució, les pròpies experiències

de la vida, etc. Possibiliten una imatge més complexa de les persones grans. I a les Illes Balears aquest és un fet que es constata amb més claredat a causa dels fluxos immigratoris que hi ha hagut històricament i actualment, a causa de l'impacte del turisme, etc.

- c) Vulnerabilitat i exclusió social: malgrat l'increment del nivell de vida de la societat en general i de les persones grans en concret, és evident que, en general, les persones grans representen un col·lectiu vulnerable; vulnerable per raons econòmiques —cal tenir en compte que les persones grans reben una pensió—, per raons de salut i també per raons familiars i socials. Es tracta, doncs, d'un col·lectiu en el qual el risc de dependència és una evidència; una evidència que implica un perill d'exclusió social, un perill d'un cert abandonament social i emocional, un perill de caure en la pobresa, un perill de ser un col·lectiu amb un cert nivell de guetització. No podem oblidar que les Illes Balears és la comunitat autònoma on els pensionistes reben les pensions més baixes de l'Estat, per terme mitjà. I a tot això se li ha d'afegir que els recursos socials per a aquest col·lectiu necessiten incrementar-se de manera significativa.

Per tant, la realitat de les persones grans presenta a les Illes Balears llums i ombres, problemes i possibilitats, entrebancs i oportunitats. Cal, doncs, abordar els reptes que aquest grup social té amb vista al present i amb vista al futur.

Bibliografia consultada

Bayés, R. (2009): *Vivir. Guía para una jubilación activa*. Barcelona: Paidós.

Colom, A. J.; Orte, C. (coord.) (2001): *Gerontologia educativa y social. Pedagogía social y personas mayores*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Orte, C.; Gambús, M. (ed.) (2004): *Los programas universitarios para mayores en la construcción del espacio europeo de enseñanza superior*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Orte, C. (coord.): *El aprendizaje a lo largo de toda la vida. Los programas universitarios de mayores*. Madrid: Dykinson; Universitat de les Illes Balears.

Orte, C. (dir.) (2008): *Anuari de l'envelliment. Illes Balears. 2008*. Palma: Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració del Govern de les Illes Balears; Universitat de les Illes Balears.

(*) Catedràtica d'universitat de Pedagogia de la Inadaptació Social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears.

() Catedràtic d'universitat de Pedagogia Social i Sociologia de l'Educació del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears.**

Autors

CARMEN ORTE SOCÍAS

Santander (Cantàbria). Llicenciada en Psicologia i doctora en Ciències de l'Educació. Catedràtica d'universitat de Pedagogia de la Inadaptació Social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. Està especialitzada en temes d'inadaptació social, en els quals desenvolupa la seva tasca docent i d'investigació des de l'any 1987.

Ha dirigit i dirigeix projectes de R+D i altres projectes de tipus educativosocial sobre els quals ha realitzat diverses publicacions a nivell nacional i internacional. En aquest moment és investigadora principal en diverses investigacions competitives sobre la prevenció del consum de drogues i l'educació per a la competència familiar, del Ministeri d'Educació i Ciència, el Ministeri de Sanitat i Consum i la Direcció General de R+D+I del Govern de les Illes Balears. És consellera del Consell Econòmic i Social de les Illes Balears. És la directora de la Universitat Oberta per a Majors de la UIB i de l'Oficina per a Programes Universitaris de la UOM. És la directora de la Càtedra de Gerontologia Educativa i Social de la UIB.

MARTÍ X. MARCH I CERDÀ

Pollença (Mallorca) 1954. Llicenciat i doctor en Ciències de l'Educació per la Universitat de Barcelona. Catedràtic d'universitat de Sociologia de l'Educació i Pedagogia Social de la UIB. Està especialitzat en avaluació de programes educatius i socials, estudis sociològics de l'educació i en pedagogia social en els seus diversos àmbits, sobre els quals té diverses publicacions, comunicacions i ponències a congressos, etc. És professor de Gerontologia Educativa i Social. Ha estat director del Departament de Ciències de l'Educació de la UIB durant diversos anys, director del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques i director general d'Universitat del Govern de les Illes Balears (1999-2003). Actualment és vicerector primer, de Planificació i Coordinació Universitària, de la UIB; també exerceix actualment la vicepresidència de la Societat Iberoamericana de Pedagogia Social.